DISCLAIMER : The translated judgement in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his / her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgement shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation .

અહેવાલયોગ્ય

ભારતની સર્વોચ્ચ અદાલતમાં

દિવાની અપીલીય ન્યાયક્ષેત્ર

સ્પેશ્યલ લીવ પિટીશન (સિવિલ) નં. ૩૦૬૩-૩૦૬૪ વર્ષ ૨૦૨૧

(ડાયરી નં. ૩૮૬૯-૨૦૨૧)

મદ્રાસ ઉચ્ચ ન્યાયાલયના રજિસ્ટ્રાર જનરલ દ્વારા..... અરજદાર

વિરુદ્ધ

એમ. એમ. સી. સુબ્રમણ્યમ અને અન્યો.....સામાવાળાઓ

ચુકાદો

<u>ન્યાયમુર્તિ મોહન એમ. શાંતનગૌડર.</u>

આ સ્પેસિઅલ લીવ પીટીશનો મદ્રાસ ઉચ્ચ ન્યાયાલય (હવે પછી, 'ઉચ્ચ ન્યાયાલય') ના તારીખ ૮.૦૧.૨૦૨૦ના સંયુક્ત આદેશ અને ચુકાદામાંથી ઉદભવે છે. ઉચ્ચ

અદાલતે વાદગ્રસ્ત ચુકાદા દ્વારા સામાવાળા નં. ૧ દ્વારા ફાઇલ કરવામાં આવેલી અપીલ સ્યુટ્સ નં. ૮૭૬/૨૦૧૨ અને ૫૬૬/૨૦૧૩ માં જમા કરવામાં આવેલી કોર્ટ ફીના રિફંડ માટે અરજ કરતી વર્ષ ૨૦૧૯ની સિવિલ મીસસીલેનીયસ અરજીઓ નંબર- ૨૬૭૪૨ અને ૨૬૭૪૩/૨૦૧૯ ને મંજૂરી આપી હતી.

(૨) આ પિટીશનો તરફ લઇ જતી હકીકતો નીચે મુજબ છેઃ સામાવાળા નં. ૧ એ સામાવાળા નં. ૨ પાસેથી બે વાહનો ખરીદ્યા હતા, જે બે અલગ ભાડા ખરીદીની કરારો (હવે પછી, 'કરાર-૧' અને 'કરાર-૨' અને સામુહીકરીતે 'કરારો') તારીખ ૧૦.૦૬.૧૯૯૬ના રોજ થયા હતા, જે અંતર્ગત સામાવાળા નં. ૧ મુખ્ય દેણદાર/ભાડૂતી હતો અને સામાવાળા નં.૩ અને ૪ તે કરારના જામીનદાર હતા. કરારની શરતો અનુસાર, સામાવાળા નં.૧એ સામાવાળા નં. ૨ને તે દરેક વાહન દિઠ નિર્ધારિત હપ્તામાં રૂ.૧૦,૦૮,૦૦૦/- આપવાના હતા.

(૩) અમારા માટે એ નોંધવું પૂરતું રહેશે કે, સામાવાળા નં. ૨ દ્વારા અનુક્રમે અધિક જિલ્લા મુંસિફ કોર્ટ, કોઇમ્બતુર (હવે પછી, 'મુંસિફ કોર્ટ') અને અધિક જિલ્લા અને સેશન્સ કોર્ટ, કોઇમ્બતુર (હવે પછી, 'જિલ્લા કોર્ટ') સમક્ષ સામાવાળા નં. ૧, ૩ અને ૪ સામે મૂળ દાવા નં. ૬૬/૨૦૦૩ અને ૭૬/૨૦૦૩ દાખલ કરવામાં આવ્યા હતા. તે દાવાઓમાં ૬, ૬૪, ૦૦૦/- અને રુ. ૫,૯૭,૦૦૦/-અનુક્રમે કરાર-૧ અને કરાર-૨માં નિર્ધારિત હપ્તાની ચૂકવણી ન કરવા બદલનો આક્ષેપ કર્યો હતો અને બાકીની રકમ વ્યાજ સહિત વસૂલવાની અરજ સામાવાળાએ કરી હતી. મૂળ દાવાઓ નંબર ૬૬/૨૦૦૩ અને ૭૬/૨૦૦૩ બંનેને અંશતઃ મંજુરી મુન્સિફ કોર્ટ અને જિલ્લા કોર્ટે અનુક્રમે ૧૩.૦૨.૨૦૦૪ અને ૩૧.૦૧.૨૦૦૫ના

રોજ આપી હતી.

(૪) અસંતુષ્ટીના કારણે સામાવાળા નં.૧ એ અનુક્રમે ઓ. એસ. નં. ૬૬/૨૦૦૩ અને ઓ. એસ.૭૬/૨૦૧૩ ના ચુકાદાઓ સામે અપીલ સ્યુટ નંબર ૮૭૬/૨૦૧૨ અને ૫૬૬/૨૦૧૩ ઉચ્ચ અદાલતમા ફાઇલ કરયા. અપીલ જ્યારે પણ ઉચ્ચ અદાલત સમક્ષ વિચારણા માટે આધિન હતી, ત્યારે પક્ષકારોએ કોર્ટ બહાર એક ખાનગી સમાધાન કર્યું હતું, આમ, તેમની વચ્ચે વિવાદ ઉકેલાય ગયો હતો. આ બાબતને ધ્યાનમાં રાખીને સામાવાળા નં.૧ એ ઉચ્ચ ન્યાયાલય સમક્ષ એક મેમો દાખલ કર્યો હતો, જેમાં અપીલ નં. ૮૭૬/૨૦૧૨ અને ૫૬૬/૨૦૧૩ પરત ખેંચવાની મંજૂરી માંગી હતી. આ પ્રકારની મંજૂરી સામાવાળા નં.૧ દ્વારા જમા કરાવવામાં આવેલી કોર્ટ ફી પરત કરવાની સૂચના સાથે અનુક્રમે ૧૬.૦૯.૨૦૧૯ અને ૧૮/૦૯/૨૦૧૯ના રોજ એ. એસ. નં. ૫૬૬/૨૦૧૩ અને એ. એસ. નં. ૮૭૬/૨૦૧૨માં આપવામાં આવી હતી.

(૫) ઉચ્ચ અદાલતના ઉપરોક્ત આદેશો હોવા છતાં, રજિસ્ટ્રીએ મૌખિક રીતે સામાવાળા નં. ૧ની કોર્ટ ફી પરત કરવાની વિનંતીને નકારી કાઢી હતી, કારણ કે આ પ્રકારનું રિફંડ સંબંધિત નિયમો અનવ્યે અધિકૃત નહોતુ. અન્ય ઉપાય ન રહેતા, ૨૫–૧૨–૨૦૧૯ના રોજ, સામાવાળા નં. ૧ દ્વારા સિવિલ પ્રોસીજર કોડ, ૧૯૦૮ (હવે પછી 'સીપીસી') ની કલમ ૧૫૧ હેઠળ સિવિલ પરચુરણ પિટિશન નંબર ૨૬૭૪૨/૨૦૧૯ અને ૨૬૭૪૩/૨૦૧૯ દાખલ કરી અને તેમાં અનુક્રમે એ. એસ. નંબર–૮૭૬/૨૦૧૨ અને ૫૬૬/૨૦૧૩માં ચૂકવવામાં આવેલી અદાલતી ફીના રિફંડ માટે અરજ કરવામાં આવી હતી.

(૬) ઉચ્ચ અદાલતે ૦૮.૦૧.૨૦૨૦ના રોજ આપેલા વાદગરસ્ત સંયુકત ચુકાદા અને આદેશ દ્વારા ઉપરોક્ત દિવાની પરચુરણ અરજીઓને મંજૂરી આપી છે અને રજિસ્ટ્રીને અહીં સામાવાળા નં. ૧ ને સંપૂર્ણ કોર્ટ ફી પરત કરવાની સૂચના આપી છે.

(૭) સંબંધિત નિયમો હેઠળ કોર્ટ ફીના રિફંડની મંજૂરી છે કે નહીં તે પ્રશ્નનો ઉકેલ લાવવા માટે ઉચ્ચ અદાલતે તામિલનાડુ કોર્ટ ફી એન્ડ સૂટ વેલ્યુએશન એક્ટ, ૧૯૫૫(હવે પછી, ૧૯૫૫ અધિનિયમ) ની કલમ ૬૯–એ પર વિચાર કર્યો હતો, જે નીચે મુજબ છેઃ

> **"૬૯–એ. સિવિલ પ્રોસીજર કોડ ની કલમ ૮૯ હેઠળ વિવાદોની સમાધાન પર રિફંડ.–** જ્યાં કોર્ટ સિવિલ પ્રોસીજર કોડ, ૧૯૦૮ (૧૯૦૮નો કેન્દ્રીય અધિનિયમ ૫) ની કલમ ૮૯માં ઉલ્લેખિત વિવાદની સમાધાનની કોઈ પણ પદ્ધતિ તરફે દાવો કરનાર પક્ષકારોને મોકલી તો ભરેલી કોર્ટ ફી આ રિતે મોકલાવવાથી પરત કરવામાં આવશે. આવા રિફંડ માટે વિવાદનુ સામાધાન થાય થાય તેની રાહ જોવાની જરૂર નથી.(અન્ડરલાઇન્ડ શબ્દો પર નામદાર અદાલતે જોર આપેલ છે.)

ચાલુ રાખવા માટે અપીલ સ્યુટ્સ દાવાના કન્ટીન્યુએશનમા હોય તે ધ્યાનમાં રાખીને અને એટલે કલમ ૬૯–એ માં આપવામાં આવેલી 'દાવાઓ'ની મર્યાદામાં અપીલ સ્યુટસ પડતા હોય તેથી અદાલતે સીપીસીની કલમ ૮૯ની નોંધ લીધી હતી, જે નીચે

મુજબ છેઃ

"**૮૯. અદાલતની બહાર વિવાદોનું સમાધાન.**–(૧) જ્યાં અદાલતને એવું લાગે કે કોઇ મેટરમાં સમાધાનના ઘટકો અસ્તિત્વમાં છે, જે પક્ષકારોને સ્વીકાર્ય હોઈ શકે છે, ત્યાં અદાલત સમાધાનની શરતો તૈયાર કરશે અને પક્ષકારોને તે અભ્યાસ માટે આપશે અને પક્ષકારોના અભ્યાસ બાદ અદાલત સંભવિત સમાધાનની શરતો નવેસરથી સુધારી નીચેની બાબતો માટે કહી શકશેઃ–

(ક) લવાદ પ્રક્રિયા

(ખ) કંસિલીયેશન

(ગ) લોક અદાલત મારફતે સમાધાન સહિત ન્યાયિક સમાધાનઃ અથવા તો

(ઘ) મધ્યસ્થીતા.

(૨) જ્યારે વિવાદને કોઇ તરફ મોકલી દેવામાં આવ્યો હોય–

(ક) ત્યારે તે લવાદ પ્રક્રિયા અથવા કંસિલીયેશન માટે હોય, ત્યારે,લવાદી અને કંસિલીએશન અધિનિયમ, ૧૯૯૬ (૧૯૬૬નો ૨૬મો) ની જોગવાઈઓ એવી રીતે લાગુ પડશે જાણે લવાદ અથવા કંસિલીએશન માટેની કાર્યવાહીઓ તે અધિનિયમની જોગવાઈઓ હેઠળ સમાધાન માટે મોકલવામાં આવી હોય.

(ખ) જ્યારે તે લોક અદાલત તરફે હોય, ત્યારે લીગમો સર્વિસીસ ઓથોરિટી

એક્ટ, ૧૯૮૭ (૧૯૮૭નો ૩૯મો) ની કલમ ૨૦ ની પેટા–કલમ (૧) ની જોગવાઈઓ અનુસાર કોર્ટ તેને લોક અદાલતને મોકલશે અને તે કાયદાની અન્ય તમામ જોગવાઈઓ આ રીતે લોક અદાલતમાં મોકલવામાં આવેલા વિવાદને લાગુ પડશે.

(ગ) જ્યારે તે ન્યાયિક સમાધાન માટે હોય ત્યારે કોર્ટ તેને યોગ્ય સંસ્થા અથવા વ્યક્તિને મોકલશે અને આવી સંસ્થા અથવા વ્યક્તિ તે લોક અદાલત ગણાશે અને કાયદાકીય સેવા સત્તામંડળ અધિનિયમ, ૧૯૮૭ (૧૯૮૭નો ૩૯મો) ની તમામ જોગવાઈઓ એવી રીતે લાગુ પડશે જાણે કે તે કાયદાની જોગવાઈઓ હેઠળ વિવાદ લોક અદાલતને મોકલવામાં આવ્યો હોય.

(ઘ) જ્યારે તે મધ્યસ્થી માટે હોય, ત્યારે ન્યાયાલય પક્ષો વચ્ચે સમજૂતી કરાવશે અને સૂચિત થયેલ પ્રક્રિયા મુજબ કર્યવાહી કરશે"

(૮) ઉપરોક્ત જોગવાઈઓ પર યોગ્ય વિચાર કર્યા પછી, ઉચ્ચ અદાલતે એવુ ઠરાવ્યુ કે સદર્ જોગવાઇઓની લાભકારી ઈરાદાને જોતાં, તેઓનો ઉદ્દેશ્ય અને હેતુ પૂરો થાય તે રીતેનું ઉદારતાપૂર્વકનું અર્થઘટન કરવું જોઈએ. તેમનુ સંકુચિત રીતે અર્થઘટ્ન એવી સ્થિતિ ઊભી થશે કે જે પક્ષો ધારા ૮૯, સીપીસી હેઠળ મધ્યસ્થી કેન્દ્ર અથવા વૈકલ્પિક ન્યાયિક સમાધાનના અન્ય કેન્દ્રોના માધ્યમથી તેમના વિવાદનું સમાધાન કરશે, તેઓ તેમની અદાલતી

ફીના રિફંડનો દાવો કરવા માટે હકદાર હશે, જ્યારે જે પક્ષો ખાનગી ધોરણે વિવાદોનું સમાધાન કરશે, તેમની પાસે રિફંડ માંગવા માટે કોઈ સાધન નહી રહે. તે મુજબ, ઉચ્ચ અદાલતે અભિપ્રાય વ્યક્ત કર્યો હતો કે, સમાન સ્થિતિ ધરાવતી બે વ્યક્તિઓ વચ્ચે આ પ્રકારનો તફાવત બંધારણની કલમ ૧૪નું ઉલ્લંઘન કરશે. આથી, ઉચ્ચ અદાલતના દ્રષ્ટિકોણમાં સીપીસીની કલમ ૮૯ના બંધારણીય અર્થઘટન અને પરિણામે ૧૯૫૫ના કાયદાની કલમ ૬૯–ક(ના અર્થઘટન) માટે એ જરૂરી છે કે આ જોગવાઈઓ બંને પક્ષો વચ્ચે અદાલતી વિવાદ ઉકેલવાની તમામ પદ્ધતિઓને આવરી લે છે, જે અદાલતને જણાય કે તે કાયદેસર રીતે થઇ છે.

(૯) નારાજ થઇ પિટિશનરે અહીં હાઇકોર્ટના વાદગરસ્ત ચુકાદાને પડકાર્યો છે.

(૧૦) પિટિશનરની દલીલોનો મુખ્ય હાર્દ એ છે કે, ૧૯૫૫ અધિનિયમની કલમ ૬૯–એ, એ એવા કિસ્સાઓમાં કોર્ટ ફીના રિફંડ આપવાની વાત કરે છે જ્યાં કોર્ટ પોતે સીપીસીની કલમ ૮૯માં સૂચિબદ્ધ વૈકલ્પિક વિવાદ સમાધાન તંત્રોમાંથી કોઈ એક પક્ષકારોને મોકલી આપે. આમ, એ એવી પરિસ્થિતીઓ, જેવી કે હાલના કેસની છે, કે જ્યાં, પક્ષકરો કોર્ટના દ્વારા મોકલવામાં ન આવેલ હોય પરંતુ ખાનગી રાહે તેઓએ સમાધાન કલમ–૮૯ સીપીસી અન્વયે જણાવ્યા સિવાયની પધ્ધતિથી કરેલ હોય ત્યારે લાગુ નહી પડે.

<u>આ કોર્ટનું વિશ્લેષણ</u>

(૧૧) અરજદારને સાંભળ્યા પછી અને દલીલો પર સંપૂર્ણ વિચાર કર્યા પછી, અમે નીચે દર્શાવેલા કારણોસર પિતીશનરની દલીલોથી અપ્રભાવિત રહ્યા છીએ.

(૧૨) સીપીસીની કલમ ૮૯ની જોગવાઈઓને દીવાની અદાલતોમાં લાંબા સમયથી ચાલી રહેલા મુકદમાના પ્રસાર ને ધ્યાનમાં રાખીને સમજવી જોઈએ, જેણે ન્યાયિક વ્યવસ્થા પર બિનજરૂરી ભાર મૂક્યો છે, જેના કારણે "ઝડપી ન્યાય" નો ભોગ લેવાયો છે. કાયદા પંચે નાગરિક પ્રક્રિયા સંહિતા ૧૯૦૮ની કલમ ૮માં સુધારો અને સંબંધિત જોગવાઈઓ પર તેના ૨૩૮મા અહેવાલમાં નોંધ્યું છે કે, *કલમ ૮માં* હવે નાગરિક અદાલતોએ નાગરિક વિવાદોને વૈકલ્પિક વિવાદ સમાધાન પ્રક્રિયા તરફ વળવા પ્રયાસ કરવો અને અદાલતની બહાર તેમના સમાધાનને પ્રોત્સાહીત કરવા (ફકરો ૨.૩). આ અવલોકનો કલમ ૮૯ના ઉદ્દેશ્ય અને હેતુને સ્પષ્ટ કરે છે – ખાનગી સમાધાન સુવિધા આપવી અને ભારતીય ન્યાયતંત્રમાં બોજારુપ સ્થિતિને હળવી કરવી. આ હેતુ ભારતીય અદાલતોમાં સમયસર ન્યાય આપવા માટે પવિત્ર અને અનિવાર્ય હોવાથી, ૧૯૫૫ના અધિનિયમની કલમ ૬૯–એ પણ સૂચિત કરે છે, જે કોર્ટ ફીના રિફંડની જોગવાઈ કરીને સમાધાનને પ્રોત્સાહન આપે છે.

એટલા માટે આ વ્યાપક અને લાભદાયક ઉદ્દેશ અને આ બંને જોગવાઈઓનો હેતુ આ અદાલતના અર્થઘટનમાં જણાવવો જોઈએ.

(૧૩) ઉપરોક્ત જોગવાઈઓના અમારા અર્થઘટન પર વધુ સ્પષ્ટતા કરતા પહેલા, **ડિરેક્ટોરેટ ઓફ એન્ફોર્સમેન્ટ વિ. દીપક મહાજન,** ૧૯૯૪ ૩ એસ. સી. સી. ૪૪૦– માં આ કોર્ટની અર્થઘટન કરતી ભૂમિકાની નીચેની માન્યતાને ધ્યાનમાં લેવી જોઈએ –

> "૨૪...જો કે અદાલતોનું કાર્ય માત્ર કાયદાનું અર્થઘટન કરવાનું છે અને કાયદો ઘડવાનું નથી, તેમ છતાં ધારાસભાને તેના ઉદ્દેશ્ય અને કાયદાનુ હાર્દના અમલીકરણમાં પડતી મુશ્કેલીઓના નિરાકરણ માટે બેસવાનું કહી શકાય નહીં. <u>આવા સંજોગોમાં, કાયદાનું ઉદારતાપૂર્વક અર્થઘટન કરીને કાયદાનું ઘડતર અથવા રચનાત્મક અર્થઘટન કરવાની અદાલતની ફરજ છે</u>.

૨૫. મેક્સવેલ ઓન ઇન્ટરપ્રીટેશન ઓફ સ્ટેટ્યુટ્સની, દસમી આવૃત્તિનાં પૃષ્ઠ ૨૨૯ પર નીચેનો ભાગ જોવા મળે છેઃ

> <u>"જ્યાં કાયદાની ભાષા, તેના સામાન્ય અર્થ અને વ્યાકરણના અર્થઘટનમાં, અધિનિયમના સ્પષ્ટ હેતુના દેખિતા વિરોધાભાસ તરફ દોરી જાય છે, અથવા</u>

કેટલીક અસુવિધા અથવા નિરર્થકતા, મુશ્કેલી અથવા અન્યાય તરફ દોરી જાય છે, જેનો સંભવિત રીતે ઈરાદો નથી, ત્યાં તેને એક રચનાત્મક રીતે કહેવામાં આવે જે શબ્દોના અર્થમાં અને વાક્યના માળખામાં પણ સુધારો કરે છે." જયાં વાક્યનુ માળખુ અને ... જયાં કાયદાનો મુખ્ય હેતુ અને ઈરાદો સ્પષ્ટ હોય, ત્યાં ઉપયોગમાં લેવાયેલ ભાષાની સંપૂર્ણ અસમર્થતા અથવા તિવ્ર જરૂરિયાત સિવાય, ડ્રાફ્ટ્સમેનની અકુશળતા અથવા કાયદાની અજ્ઞાનતા ના કારણે તેને શુન્યતા ન બનાવી દેવી જોઈએ."(અન્ડરલાઇન શબ્દો ઉપર કોર્ટે જોર આપેલ છે)

આથી, એ સ્થાપિત સ્થિતિ છે કે, કોઈ કાયદાની ભાષામાં અજાણતા થયેલી અસ્પષ્ટતાને કારણે ઉભી થતી કોઈપણ મુશ્કેલી અથવા અન્યાયને ટાળવા માટે, ન્યાયાલયો કાયદાનો સાચો હેતુ પ્રાપ્ત કરવા માટે તેનું અર્થઘટન કરી યોગ્ય રીતે ઢાળી શકે છે. આવા અર્થઘટનથી ઉપયોગમાં લેવાતી ભાષામાં સ્પષ્ટરીતે સમાવિષ્ટ ન હોય તેવી પરિસ્થિતિઓને આવરી લેવા માટે સંબંધિત જોગવાઈઓનો વ્યાપ વધારવાનો સમાવેશ પણ થઈ શકે છે.

(૧૪) કાયદાકીય અર્થઘટનના આ સિદ્ધાંતની પુષ્ટિ તાજેતરમાં **શૈલેશ ધૈરયાવાન વિરુદ્ધ મોહન બાલકૃષ્ણ લુલ્લા,** (૨૦૧૬) ૩ એસસીસી ૬૧૯– કેસના નિર્ણયમાં કરવામાં આવી છે

"૩૩... જોકે કેટલાક સમય પહેલા અર્થઘટનના શાબ્દિક નિયમને 'સોનેરી નિયમ' તરીકે ગણવામાં આવતો હતો, પરંતુ હવે તે અર્થઘટનનો ઉદ્દેશપુર્ણ સિદ્ધાંત પ્રબળ ગણાય છે, ખાસ કરીને એવા કિસ્સાઓમાં કે જ્યાં શાબ્દીક અર્થઘટનનો મુખ્ય હેતુ પાર પાડતું નથી અથવા તે અર્થહીનતા તરફ દોરી જાય છે. જો તે કાયદાના હેતુથી વિપરિત પરિણામ લાવે છે, જે સ્વિકારી શકાય નહીં." (અન્ડરલાઈન્ડ વાક્યો પર નામદાર કોર્ટે જોર આપેલ છે.)

ત્યારબાદ આ અદાલતના **અનુરાગ મિત્તલ વિરુદ્ધ શૈલી મિશ્રા મિત્તલ,** (૨૦૧૮) ૯ એસસીસી ૬૯૧માં ઉપરોક્ત નિર્ણય અનુસરાયો.

(૧૫) બંધારણીય અર્થઘટનના આ સ્થાપિત સિદ્ધાંતોને ધ્યાનમાં રાખીને, હવે આપણે તે ચોક્કસ જોગવાઈઓ પર ધ્યાન આપીશું જે વર્તમાન વિવાદનો વિષય છે. સીપીસીની કલમ ૮૯ અને ૧૯૫૫ના કાયદાની કલમ ૬૯–એના સંકુચિત અર્થઘટન કે જે પિટિશનર લાદવા ઇચ્છે છે, તે એવા પરિણામ તરફ દોરી જશે, જે અન્વયે એવા પક્ષકારો કે જે મધ્યસ્થતા કેન્દ્ર અથવા અન્ય કેન્દ્રોમાં મોકલવામાં આવે છે તેમને તેમની કોર્ટની ફી સંપૂર્ણ રિફંડનો અધિકાર મળશે, જ્યારે એ જ રીતે, જે પક્ષો પોતાના વિવાદની ખાનગી રીતે પતાવટ કરીને અદાલતનો સમય અને સંસાધનો બચાવે છે, તેઓ પોતે જ

આ લાભથી વંચિત રહેશે, માત્ર એટલા કારણથી કે તેમને સમાધાન મેળવવા માટે અદાલતનો હસ્તક્ષેપ નહોતો લિધો. અમારા મતે, આ પ્રકારનું અર્થઘટન સ્પષ્ટપણે અર્થહીન અને અન્યાયી પરિણામ તરફ દોરી જાય છે, જ્યાં ઉપરોક્ત જોગવાઈઓના હેતુ અને ઉદ્દેશ્યને સમાન રીતે સુવિધા આપનારા પક્ષકારોના બે વર્ગો સાથે અલગ વ્યવહાર કરવામાં આવે છે, જેમાં એક વર્ગ કલમ ૬૯–એના લાભથી વંચિત રહે છે. આ પુષ્ટ્ભૂમિમાં, ૧૯૫૫ના અધિનિયમની શાબ્દિક અથવા તકનીકી અર્થઘટન માત્ર અન્યાય તરફ દોરી જશે અને જોગવાઈઓના હેતુને નકારી કાઢશે – અને આમ, જોગવાઈઓના હેતુપૂર્ણ અર્થઘટનની તરફેણમાં, તેને (આગલા અર્થઘટનને) દૂર કરવાની જરૂર છે.

(૧૬) અહીં એ નોંધનીય છે કે, આક્ષેપિત ચુકાદામાં ઉચ્ચ અદાલતે જે અભિપ્રાય વ્યક્ત કર્યો હતો તેની પુષ્ટિ અન્ય રાજ્યોની ઉચ્ચ અદાલતો દ્વારા પણ કરવામાં આવી છે. **કમલામ્મા અને અન્યો વિરુધ્ધ હોનાલી તાલુક એગ્રીકલ્ચર પ્રોડ્યુસ કો–ઓપરેટિવ માર્કેટિંગ સોસાયટી લિ.,** (૨૦૧૦) ૧ એઆઇ કર. આર ૨૭૯ કેસમાં કર્ણાટક હાઇકોર્ટના નિર્ણયનો સંદર્ભ લઇ શકાય છે, જેમા નિચે મુજબ ઢેરવવામાં આવ્યુ હતુ.

> ''૬. દાવા અથવા અપીલ અથવા અન્ય કોઈ કાર્યવાહીના પક્ષકારો, લવાદ લોક અદાલતમાં ફ્રંસિલીયેશન, અથવા મધ્યસ્થતા દ્વારા કલમ ૮૯, સી. પી. સી. ની જોગવાઈઓનો ઉપયોગ કરીને તેમના વિવાદનો

ઉકેલ લાવે છે કે પછી તેઓ લોકઅદાલતમાં કોઈપણ લવાદ/મધ્યસ્થી/સમાધાનકર્તાઓ વગેરેની દરમિયાનગીરી વિના અને કલમ ૮૯, સી. પી. સી. ની જોગવાઈઓનો ઉપયોગ કર્યા વગર પોતાની વચ્ચે સમાધાન કરાવે, વાત તો એટલી જ રહે કે તેઓ કોર્ટની દરમીયાનગગીરી વગર સમાધાન કરે છે. જો તેઓ કલમ ૮૯, સી. પી. સી. નો ઉપયોગ કરીને પોતાના વિવાદનો ઉકેલ લાવે છે, તો તે સ્થિતિમાં રાજ્યને થોડો ખર્ચ કરવો પડી શકે છે, પરંતુ જો તેઓ કોર્ટ કે લવાદ/મધ્યસ્થી વગેરે જેવા અન્ય કોઈની દખલગીરી વિના પોતાના વિવાદનો ઉકેલ લાવે છે, તો રાજ્યએ કોઈપણ પ્રકારનો ખર્ચ ઉઠાવવાનો રહેતો નથી. આ રીતે મારું માનવું છે કે દાવાઓના પક્ષકારોએ કલમ ૮૯, સી. પી. સી. નો ઉપયોગ કરીને તેમનો વિવાદ ઉકેલે કે પછી કલમ ૮૯, સી. પી. સી. નો ઉપયોગ કર્યા વગર તેમની વચ્ચે સમાધાન કરે, જે પક્ષ તેના (લવાદના) સંબંધમાં કોર્ટ ફી ચૂકવતો હોય તેને કોર્ટ ફી અધિનિયમ, ૧૮૭૦ની કલમ ૧૬ હેઠળ જોગવાઈ અનુસાર સંપૂર્ણ કોર્ટ ફી પરત કરવાનો અધિકાર હોવો જોઈએ."

(અન્ડરલાઈન્ડ્ વાક્યો પર નામદાર અદાલતે જોર આપેલ છે)

કોર્ટ ફી ધારા, ૧૮૭૦ની કલમ ૧૬ તે ૧૯૫૫ના અધિનિયમની કલમ ૬૯– એ સાથે પારી મેટીરીયા છે અને તેથી ઉપર જણાવેલા સિદ્ધાંતો હાલના કેસને સમાન રીતે લાગુ પડે છે.

(૧૭) પંજાબ અને હરિયાણા હાઇકોર્ટે **પ્રદીપ સોનાવત વિરુદ્ધ સતીશ પ્રકાશ,** ૨૦૧૫ (૧) આર. સી. આર. સિવિલ ૯૫૫ અને **પ્રીતમ સિંહ વિરુદ્ધ અશોક કુમાર,**૨૦૧૯ (૧) લો હેરાલ્ડ (પી અને એચ) ૭૨૧ના નિર્ણયોમાં **કમલમ્મા** (ઉપર) માંના ઉપ્રોક્ત નિર્ણયને અનુસર્યા છે, જેની પછી **રાજકુમાર વિરુદ્ધ ગેંડાદેવિ મારફત એલ. આર. અને અન્યો,** ૨૦૧૯ એસસીસી ઓનલાઇન પી એન્ડ એચ ૬૫૮ના કેસમાં પુષ્ટિ થઇ.

(૧૮) દિલ્હી હાઇકોર્ટે પણ **જેકે ફોર્જિંગ્સ વિ. એસ્સાર કન્સ્ટ્રક્શન ઇન્ડિયા લિમિટેડ એન્ડ ઓઆરએસ., (૨૦૦૯) ૧૧૩ ડીઆરજે ૬૧૨માં સ**માન અભિપ્રાય લીધો છે:

"૧૧. આ કલમો ઉમેરી અને તેમાં સુધારો કરીને જે પ્રશંસનીય ધ્યેય હાંસલ કરવાનો પ્રયાસ કરવામાં આવ્યો છે તે ઝડપી નિકાલનો ધ્યેય છે. કાયદા પાછળની નીતિ સમાધાન દ્વારા કેસોની સંખ્યા ઘટાડવાની છે. સીપીસીની કલમ ૮૯ અને કોર્ટ ફી એક્ટની કલમ ૧૬એ આ દિશામાં આવકારદાયક પગલું છે. જે રીતે કેસોની સંખ્યામાં વધારો થયો છે, સમાધાનને પ્રોત્સાહિત કરવાની કોર્ટની ફરજ છે. <u>હાલના સમયમાં</u> <u>અદાલતોમાં કેસોની વિપુલ સંખ્યામાં કેસો પડતર હોવાની સ્થિતિમાં એક ઉદ્દેશ્યપૂર્ણ અને પ્રગતિશીલ અર્થઘટન એ હાલના સમયની જરૂરિયાત છે. વિધાનમંડળનો ઇરાદો, મુખ્યત્વે, ઉદ્દેશ અને મહત્વની</u> જોગવાઇઓમાં ઉપયોગમાં લેવાયેલા

શબ્દોમાંથી મેળવવાનો છે. કાયદાનુ અર્થઘટન તે શબ્દોના સમાન્ય વ્યાકરણ પ્રમાણેના અર્થ મુજબ કરવું જોઈએ.

૧૨. તે ખૂબ જ સ્પષ્ટ છે કે કોર્ટ ફી અધિનિયમની કલમ ૧૬નો કાયદાકીય આશય એટલો વ્યાપક બનાવવામાં આવ્યો હતો કે કાર્યવાહીના તબક્કાને ધ્યાનમાં લીધા વગર પક્ષકારો સમાધાન પર પહોંચેલ હોય, તેની તમામ પરિસ્થિતિઓને ધ્યાને લે. તે પણ સ્પષ્ટ હતુ તે આ જોગવાઈ કરવાનો હેતુ, એ પક્ષકારને અમુક અંશે પ્રોત્સાહન પૂરું પાડવાનો હતો કે જેણે વિવાદનો સૌહાર્દપૂર્ણ ઉકેલ લાવવા અને કોર્ટ ફીનું સંપૂર્ણ રિફંડ મેળવવા માટે કોર્ટનો સંપર્ક કર્યો છે. આ સ્થિતિને ધ્યાનમાં રાખીને વર્તમાન અરજીને મંજૂરી આપવી પડશે.

૧૪. આ એવો કેસ નથી જેમાં લાંબા સમયથી ચાલી રહેલા મુકદમાનાં પક્ષકારો, સમાધાન માટે, અદાલતમાં આવ્યા હોય. જો આ કેસ લાંબા સમયથી ચાલી રહેલા ટ્રાયલનો હોત તો કોર્ટ ફી રિફંડ ન થવાને યોગ્ય ઠરાવી શકાયો હોત, પરંતુ આવા કિસ્સાઓમાં કોર્ટે પક્ષોને પ્રોત્સાહન આપવું જોઈએ અને દાવા સાથે જોડાયેલી કોર્ટ ફી તેમને, પ્રોત્સાહન સ્વરૂપે, પરત કરવી જોઈએ.

XXX

૧૭. સી. પી. સી. ની કલમ ૮૯ હેઠળ સૂચિત કોઈ પણ પદ્ધતિ દ્વારા વિવાદનું સમાધાન ન હોય તો એવુ નથી કે એ સી. પી. સી. ની કલમ ૮૯ લાગુજ ન પડે. ખરેખરે તો એવુ કહી શકય કે કલમ–૮૯ તે કેટલીક પદ્ધતિઓ સૂચવે છે કે જેના દ્વારા સમાધાન થઈ શકે છે. કલમ ૮૯ને લાગુ પાડવા માટે અદાલતોના હસ્તક્ષેપ વિના કોર્ટની બહાર પક્ષો વચ્ચે સમાધાન થયુ હોવુ જ જોઈએ.

૧૮. આ કલમની જરૂરિયાત એ પણ નથી કે અદાલતે હંમેશા પક્ષકારોને વિવાદ નિવારણ મંચમાં મોકલવા જોઈએ. જો પક્ષકારો અદાલતની બહાર સમાધાન પર પહોંચ્યા હોય તો તેવુ સમાધાન, ઈક્વિટીના સિદ્ધાંતોને આધીન આવકારવુ જોઈએ.

> ૧૯. કોર્ટ ફી ધારો એ એક કરવેરો લાદતો કાયદો છે અને તેનું ચુસ્તપણે અર્થઘટન કરવુ જોઈએ અને જો તેમાં કોઈ અસ્પષ્ટતા હોય તો તેનો લાભ પક્ષને આપવો પડશે, રાજ્યને નહીં."
>
> (અન્ડરલાઈન વક્યોઓ પર ભાર આપવામાં આવ્યો છે)

કમલામ્મા (સુપ્રા) અને જે. કે. **ફોર્જિંગ્સ** (સુપ્રા) બંનેમાં લેવામાં આવેલા અભિપ્રાયોનો દિલ્હી ઉચ્ચ અદાલતે **ઈન્દરજીત કૌર રૈના વિરુદ્ધ હરવિંદર કૌર**

આનંદ, ૨૦૧૮ એસસીસી ઓનલાઇન ડેલ ૬૫૫૭ માં આધાર લીધો છે.

(૧૯) ઉપર જણાવેલા નિર્ણયોમાં ઉચ્ચ ન્યાયાલયોએ જે અભિગમ અપનાવ્યો છે તેની સાથે અમે સહમત છીએ. કલમ ૬૯–એનો ઉદ્દેશ એ પક્ષકરોને પુરસ્કૃત કરવાનો છે, જેમણે વધુ સમાધાનકારક વિવાદ સમાધાન તંત્રની તરફેણમાં તેમના કેસો પાછા ખેંચવાની પસંદગી કરી છે, જેથી અદાલતના સમય અને સંસાધનોની બચત થાય અને તેથી તેઓ દ્વારા જમા કરવામાં આવેલી કોર્ટ ફીના રિફંડની માંગણી કરવા માટે સક્ષમ બને. કોર્ટ ફીના આ પ્રકારનાં રિફંડ, ભલે તે બંને પક્ષો વચ્ચે વિવાદનાં સાર સાથે સંકળાયેલા ન હોય, પણ વિવાદ સમાધાનની વૈકલ્પિક પદ્ધતિઓ શોધવા માટે ચોક્કસપણે આનુષંગિક આર્થિક પ્રોત્સાહન છે. કર્ણાટક ઉચ્ચ અદાલતે **કમલમ્મા** (ઉપર) માં યોગ્ય જ નોંધ્યું છે કે, જે પક્ષો કલમ ૮૯ હેઠળ ન્યાયિક હસ્તક્ષેપની જરૂર વગર તેમના વિવાદોને ઉકેલવા સંમત થયા છે, તેઓ આ લાભને વધુ લાયક હકદાર છે.એનું કારણ એ છે કે, પોતાના દાવાઓનું સ્વયં સમાધાન કરીને તેમણે વિવાદનો ઉકેલ લાવવા માટે ત્રીજા પક્ષ–સંસ્થાની ગોઠવણ કરવાની સમસ્યાથી રાજ્યને બચાવી લીધું છે. લવાદ અને મધ્યસ્થતા ચોક્કસપણે લાભદાયક વિવાદ ઉકેલ વ્યવસ્થા છે, તેમ છતાં અમે એમ પણ માનીએ છીએ કે પક્ષો વચ્ચે ખાનગી મૈત્રીપૂર્ણ વાટાઘાટોનું મહત્વ ઓછું આંકી શકાતું નથી. અમારા અભિપ્રાયમાં એવું નથી કે, કલમ ૬૯–એ માત્ર સીપીસીની કલમ ૮૯માં જણાવેલી કોર્ટ બહાર

સમાધાનની પદ્ધતિઓને પ્રોત્સાહન આપવું જોઈએ અને પક્ષકારો દ્વારા પસંદ આવેલી અન્ય પદ્ધતિઓ સાથે સાવકા–ભાઈઓજેવુ વર્તન કરવું.

નિર્વિવાદિત્પણે, એવી પરિસ્થિતિઓ હોઈ શકે છે જેમાં પક્ષકારોએ લાંબા સમયથી ચાલતી ટ્રાયલ અથવા બહુવિધ વ્યર્થ મુકદ્દમાઓ પછી, તેમના વિવાદોનું પતાવટ કરવાની આડમાં કોર્ટ ફીના રિફંડ માટે કોર્ટનો સંપર્ક કર્યો હોય. આવા કિસ્સાઓમાં, કોર્ટ પક્ષકારોના અગાઉના આચરણ અને ઇક્વિટીના સિદ્ધાંતોને ધ્યાનમાં રાખીને કોર્ટ ફી સંબંધિત પ્રસ્તુત નિયમો હેઠળ રાહત આપવાનો ઇનકાર કરી શકે છે. જોકે, અમને હાલનો કેસ આ પ્રકારનો નથી લાગતો.

(૨૦) આમ, ૧૯૫૫ ના અધિનિયમની કલમ ૮૯, સીપીસી અને ૬૯–એ ના ચુસ્ત અર્થઘટન મુજબ પક્ષકારો વચ્ચે આવી ખાનગી વાટાઘાટો અને સેટલમેન્ટનો સમાવેશ ન થાય તો પણ, અમે ભારપૂર્વક જણાવીએ છીએ કે આવા સામાધાનમાં ભાગ લેનારાઓને તે જ લાભો મળશે કે જેમને સીપીસી કલમ ૮૯ હેઠળ વૈકલ્પિક વિવાદ સમાધાન પદ્ધતિઓ શોધવા માટે મોકલવામાં આવ્યા છે. ખરેખર, અમારા માટે એ કોયડો જ છે કે અરજદારે આવા લાભ આપવાનો આટલો ઉગ્ર વિરોધ કર્યો. ભલે રજિસ્ટ્રી/રાજ્ય સરકાર ટૂંકા ગાળા માટે એક વખતની કોર્ટ ફી ગુમાવી રહી હોય, પણ લાંબા ગાળા માટે કાયદાકીય વ્યવસ્થાના અનંત ચક્રના ખર્ચ અને તક ખર્ચમાં બચત થશે.

આથી તેમના પોતાના હિતમાં સામાવાળા નં. ૧ના માંગણીને મંજૂરી આપવી જોઈએ.

(૨૧) આ રીતે અમારા દ્રષ્ટિકોણમાં, ઉચ્ચ અદાલતે સીપીસીની કલમ ૮૯ અને ૧૯૫૫ના અધિનિયમની કલમ ૬૯–એનું ઉદારતાપૂર્વક અર્થઘટન કરવાનો નિર્ણય યોગ્ય હતો. આ વ્યાપક ઉદ્દેશ્યપૂર્ણ અર્થઘટનને ધ્યાનમાં રાખીને, અમે ઉચ્ચ અદાલતના નિષ્કર્ષને સમર્થન આપીએ છીએ અને સ્વીકારીએ છીએ કે સીપીસીની કલમ ૮૯–એ ને આવરી લેશે અને ૧૯૫૫ના અધિનિયમની કલમ ૬૯–એનો લાભ પણ બંને પક્ષો વચ્ચે કોર્ટ બહાર વિવાદના સમાધાનની તમામ પદ્ધતિઓને મળશે, જે અદાલતને ત્યાર્બાદ (એટલે કે સમાધાન્ બાદ) કાયદેસર રીતે પ્રાપ્ત થઈ હોવાનું જણાશે. આમ, એ હાલના વિવાદને આવરી લેશે, જેમાં એક ખાનગી સમાધાન થયું હતું અને હાઇકોર્ટમાં અપીલ પાછી ખેંચવા માટે એક મેમો દાખલ કરવામાં આવ્યો હતો. આ પ્રકારનાં કેસમાં પણ અપીલકર્તા એટલે કે અહીં સામાવાળા નં.૧ તે, કોર્ટ ફીના રિફંડ માટે હકદાર રહશે.

<u>તારણો અને દિશા નિર્દેશો</u>

(૨૨) તદનુસાર, આ અરજીઓ નામંજુર કરવામા આવે છે અને ૮–૦૧–૨૦૨૦ના રોજ હાઇકોર્ટના વાદગરસ્ત ચુકાદાને યથાવત રાખવામાં આવે છે.

અરજદારોને ૨૦૧૨ના અપીલ સૂટ નંબર ૮૭૬ અને ૨૦૧૩ના ૫૬૬ માટે સામાવાળા નંબર ૧ દ્વારા જમા કરાયેલ કોર્ટ ફી છ અઠવાડિયાના સમયગાળામાં પરત કરવાનો નિર્દેશ આપવામાં આવે છે.

ન્યાયમુર્તિ .....

(મોહન એમ. શાંતનગૌડર)

ન્યાયમુર્તિ.....

(વિનીત સરન)

નવી દિલ્હી,

તા. ૧૭ ફેબ્રુઆરી, ૨૦૨૧

This judgment has been translated using AI Tool – SUVAS.

DISCLAIMER : The translated judgement in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his / her language and may not be used for any other purpose . For all practical and official purposes , the English version of the judgement shall be authentic and shall hold the the field for the purpose of execution and implementation .